

دانشکده ی هنرهای اسلامی گروه هنر اسلامی

پایان نامه

جهت اخذ درجه ی کارشناسی ارشد

رشته :هنرهای اسلامی / گرایش .. چوب

عنوان:

ساخت رحل قرآن بر اساس مثبت کاری تیموری

پژوهشگر:

معصومه کریمیان

استاد راهنما:

آقای دکتر قباد کیانمهر

اساتید مشاور:

آقای حسن منصوری و آقای عباس وهابی

شهریور ماه ۹۱

مشخصات رساله/پایان نامه تحصیلی دانشجویی
چکیده پایان نامه

عنوان پایان نامه: ساخت رحل قرآن بر اساس منبت کاری دوره تیموری

استاد راهنما: آقای دکتر قباد کیانمهر

استاد مشاور: آقای حسن منصوری و آقای عباس وهابی

نام دانشجو: معصومه کریمیان

شماره دانشجویی: ۸۹۱۳۲۵۰۸

کارشناسی ارشد دکتری تعداد

صفحات: ۲۹۳

دانشکده: هنرهای اسلامی گروه: هنرهای اسلامی تاریخ دفاع: ۱۳۹۱/۶/۲۳ تاریخ تصویب:

۹۱/۶/۲۳

چکیده:

تا کنون به طور دقیق و جامع آثار منبت کاری دوره تیموری بررسی نشده است و فقط گهگاهی در بعضی از کتابهای لاتین و بعضی از پایاننامه ها به بخشی از این موضوع اشاره شده، به طور مثال در کتاب هنرهای ایران، فقط دو اثر از سمرقند نام برده شده و توضیحات کامل در مورد آثار ندارد جهت رفع این خلاء مهم در منابع آثار هنری ایران لازم بود تا کلیه آثار چوبی در دسترس، دوره تیموری مورد مطالعه قرار گیرد و ویژگیهای هنری آن استخراج گردد. در پژوهش حاضر تک تک آثار چوبی دوره تیموری را از نظر زیبایی شناسی مورد نقد و بررسی قرار گرفته است.

در این تحقیق کلیه ویژگیهای هنری آثار مذکور اعم از ویژگیهای طراحی (نقشمایه ها و ترکیب بندی ها) و ویژگیهای اجرایی (شامل مصالح، روشهای اجرا و روشهای ساخت و ساز) مورد مطالعه قرار گرفته است. جهت رسیدن به یک جمع بندی در خصوص آثار فوق بعد از توصیف و تشریح ویژگیهای فوق هریک از آیتم ها کلیه آثار در یک جدول مورد مقایسه و تطبیق قرار گرفته تا به یک تعریف واحد جهت بیان سبک منبت کاری تیموری برسد.

جهت بخش عملی این پایان نامه برخی از ویژگیهای هنری دوره مذکور به صورت یک رحل قرآن طراحی و ساخته شده است.

فهرست مطالب

صفحات

فصل اوّل: کلیات

۷	مقدمه یکی
۸	بیان مسئله
۸	فرضیه ها
۹	روش تحقیق.....
۱۱	کاربرد و جنبه های نوآوری تحقیق
۱۲	فصل دوّم: مروری بر تاریخچه سیاسی، اجتماعی و هنری دوره تیموری (گورکانی).....
۱۳	۱- ۲ ایران در عصر تیموریان
۱۴	۲- ۲ تاریخ تحولات سیاسی ایران در دوران تیموریان
۲۰	۲- ۳ باور، دین مذهب در جامعه عصر تیموری.....
۲۲	۲- ۴ ساختار اجتماعی، اداری و اقتصادی دولت تیموریان.....
۲۳	۲- ۵ علوم در زمان تیموریان.....
۲۴	۲- ۶ ادبیات دوره تیموریان.....
۲۵	۲- ۷ هنر در دوره ی تیموری
۳۰	۲- ۸ عناصر تزئینی ایران در دوره تیموری.....
۳۴	فصل سوّم: آثار مثبت کاری در دوره تیموری
۳۵	مقدمه
۳۶	۳- ۱ بنای مقبره امیر تیمور
۳۶	الف - در اوّل مقبره امیر تیمور.....

- ب - در دوّم مقبره امیر تیمور..... ۴۰
- ج - در خاتم و منبت مقبره امیر تیمور..... ۴۲
- ۳-۲ در بقعه خواجه احمد یساوی..... دو ۴۵
- ۳-۳ صندوق قبر همسر تیمور، تاج الملک..... ۴۸
- ۳-۴ ۴ بابل، بنای مقبره سلطان محمد طاهر..... ۵۴
- ۳-۵ بنای امامزاده عباس ساری..... ۵۶
- الف - درهای امامزاده..... ۵۷
- ب - نورگیر..... ۶۱
- ج - صندوق..... ۶۵
- ۳-۶ امامزاده، یحیی مازندران..... ۹۶
- الف - نورگیر..... ۱۰۳
- ۳-۷ بنای شاهزاده حسین ساری..... ۱۰۷
- الف - در مقبره..... ۱۰۹
- ب - صندوق قبر..... ۱۱۷
- ۳-۸ بنای امامزاده سید عبدالله بن قاسم ساری..... ۱۴۳
- الف - در مقبره..... ۱۴۳
- ب - صندوق..... ۱۴۴
- ۳-۹ بنای امامزاده شمس الدین..... ۱۵۶
- الف - صندوق..... ۱۵۷
- ۳-۱۰ بنای امامزاده زین العابدین ساری..... ۱۶۴
- الف - صندوق..... ۱۶۵
- ۳-۱۱ بنای بقعه چهارپادشاهان..... ۱۸۰

۱۸۱	الف - در ورودی.....
۱۸۱	ب - صندوق.....
۱۸۶	۳-۱۲ امامزاده اسماعیل اصفهان..... سه
۱۸۶	الف - در گنجه امامزاده اسماعیل اصفهان.....
۱۹۱	ب - صندوق چوبی قبر امامزاده اسماعیل.....
۱۹۸	آثار چوبی نطنز.....
۱۹۹	۳-۱۳ سید حسن واقف.....
۲۰۰	در منبت کاری سید حسن واقف.....
۲۱۰	۳-۱۴ در ورودی مسجد جامع نطنز.....
۲۱۳	۳-۱۵ روستای افشته.....
۲۷۳	الف- در مسجد جامع افشته.....
۲۱۸	۳-۱۶ در اول مسجد افشته.....
۲۲۳	۳-۱۷ امامزاده شیخ موسی مازندران.....
۲۲۹	۳-۱۸ صندوق بقعه شیخ صفی الدین اردبیلی.....
۲۳۲	۳-۱۹ در مقبره پیرباباقاسم.....
۲۳۵	فصل چهارم: تحلیل ترکیب بندی و نقشمایه های دوره تیموری.....
۲۳۶	جدول الف: تطبیق و ترکیب بندی.....
۲۴۳	جدول ب: نقشمایه ها.....
۲۴۸	جدول ج: شیوه تکنیک.....
۲۵۳	نتیجه گیری.....
۲۵۵	فصل پنجم: ساخت رحل قرآنی با ویژگیهای منبت گورکانی.....
۲۵۶	۵-۱ چگونگی شکل گیری پروژه ی عملی.....

۲۵۷	۲-۵ آماده سازی طرح رحل قرآن.....
۲۵۷	۳-۵ مراحل ساخت رحل قرآن.....
۲۶۸ چهار ۴-۵ ساخت وساز معرق منبت.....
۲۷۲ پیوست، اصطلاحات و فنون.....
۲۷۵ فهرست منابع و مآخذ.....
۲۷۷ فهرست تصاویر.....
۲۸۸ چکیده انگلیسی.....

فصل اول

کلیات

مقدمه:

به علت کم دوامی و شکنندگی چوب و نیز به سبب صدمات ویرانگر آشوب های سیاسی و دینی در ایران، از آثار مثبت کاری پیش از سده سوم هجری هیچ نمونه ای برجا نمانده است. با این همه از آن جا که اهمیت کاربردی چوب، و به موازات آن مثبت کاری، بیشتر در آثار معماری و ساختارهای مرتبط با آن، در هر اقلیم و سرزمینی، از سمرقند و بخارا گرفته تا جنوب ایران، اجتناب ناپذیر بوده، و نیز از ابتدای برپایی تمدن های عمده نقش بسزایی داشته است، بنابراین نمی توان هنر چوب را نادیده گرفت.

ایران در دوره های مختلف سبک ها و شیوه های متعددی از مثبت کاری را پشت سر گذاشته، و هر دوره شیوه مربوط به خود داشته است.

آثار هنری چوبی ایران مانند کلیه آثار دیگر در همه دوره ها متفاوت بوده و تابع مکتب هنری خود میباشد. مبنای شکل گیری مکاتب هنری چوبی ایران بر اساس مفاهیم وایدئولوژی حاکم آن دوره بوده و لذا کلیه ویژگی های هنری به نوعی طراحی و اجرا می شده است که بیانگر آن مفهوم باشد.

دوره تیموری نیز یکی از دوره های مشخص و متمایز ایران از نظر ویژگی هنری است و این ویژگی ها در کلیه رشته های هنری آن دوره مشخص و مخصوص است. آثار چوبی این دوره نیز علاوه بر اینکه هویت کاملاً ایرانی دارد ولی نسبت به دوره های قبلی خود از ابداعات جدید برخوردار است. لذا در این پایانامه به شرح این ابداعات پرداخته می شود. در فصل یک کلیات تحقیق نوشته شده، در فصل دوم با سیاست دوره تیموری و دین و آیین مردم آن زمان آشنا می شویم که این موضوعات تأثیر زیادی در هنر تیموری دارد چون نقوش به علت حکومت مغولان در ایران تا حدودی حال و هوای نقوش چینی را به خود می گیرد مثل اسلیمی دهن اژدری.

در فصل سوم با تک تک آثار چوبی دوره تیموری براساس شهرها آشنا می شویم. در این فصل آنالیز نقوش شیوه ها و نوع ساخت و ساز هر نقش مورد بررسی قرار گرفته است. در فصل چهارم با گزارش کار عملی و مراحل طراحی و ساخت و ساز قرآن آشنا می شویم. در این فصل شیوه تأثیر گرفته از آثار چوبی آن دوره ها و همان نقوش با طراحی جدید اجرا شده است.

بیان مسأله:

پژوهش حاضر تلاشی است برای شناسایی آثار چوبی دوره ی تیموری (مکتب تیموری در ایران) و شیوه های ساخت و ساز و نقوش منبت آن دوره، در تاریخ ایران بعد از اسلام می توان قرن نهم را مرحله ی متعالی در چوب و آثار چوبی دانست. چون منبت کاری تیموری پلی است از منبت قدیم به سمت منبت جدید و غنی دوره ی صفوی. در دوره ی تیموری ما شاهد شیوه های تکمیلی آثار چوبی هستیم. آثار چوبی مربوط به دوره ی تیموری را می توان براساس منطقه و شهرها دسته بندی کرد، به این علت که میزان تولید آثار هنری براساس نوع معشیت و اعتقادات مردم آن سرزمین شکل می گیرد. در طول تاریخ بشریت به انسان ثابت شده است سیاست، علم و دین تأثیر بسزایی در هنر دارد، و هنر چوب اعم از منبت کاری، خاتم و معرق از این امر مستثنی نیست. همانطور که گفتیم آثار چوبی در طی دوران تأثیر زیادی از سیاست و جنگ های زمانه ی خود می گیرد. با توجه به اینکه سمرقند در زمان تیموری پایتخت امپراطوری ایران بوده است آثار چوبی فاخری در آن به جای مانده است که در حال حاضر در موزه های متروپولیتن و ارمیتاژ و دیگر موزه های جهان نگهداری می شود. از دیگر شهرهایی که آثار چوبی زیبایی توسط هنرمندان برجای مانده می توان به مازندران، رشت، اصفهان و نطنز اشاره کرد.

پرسشهای تحقیق

۱- ویژگیهای طراحی سبک منبت کاری تیموری چیست؟

۲- ویژگی های اجرایی مکتب منبت کاری تیموری چیست (از نظر نقشمایه، ترکیب بندی و اجرا)

فرضیه ها:

۱- در منبت کاری سبک تیموری هر یک از نقشمایه های ختایی و اسلیمی و کتیبه ها خاص این دوره است.

۲- در این سبک تیموری ترکیب بندی اجزاء و ارتباط آن با کادرها خاص این دوره است.

۳- در این سبک تیموری ریتم و توازن و تناسبات و تعادل به شکل مشخصی است.

۴- در این سبک تیموری اجرای شامل زمینه - روسازی و توسازی به شکل مشخصی اجرا شده است.

۵- در ویژگیهای هنری و اجرایی مثبت کاری تیموری علیرغم وجود ابداعات می توان استمرار هنر ایرانی که پیرو دوره های قبل است را مشاهده نمود.

اهداف پژوهش:

۱- در صورت شناخت و تعریف کامل سبک مثبت کاری تیموری این سبک از سایر سبکها متمایز گشته و مشخص می شود چه تفاوتی نسبت به قبل دارد.

۲- شناسایی آثار چوبی دوره تیموری و استفاده از آن تکنیک ها در مثبت کاری امروزی

۳- بدست آوردن نقوش دوره ی تیموری و استفاده از آنها در ساخت رحل قرآن

پیشینه تحقیق:

۱- تاکنون در زمینه تاریخ سیاسی و اجتماعی تیموری بررسی هایی انجام شده است و در زمینه معماری و نگارگری آنها نیز بررسی های هنری به چشم می خورد و یک مورد پایان نامه آقای ماهفروزی که خیلی هم تخصصی و تکنیکی نوشته نشده و فقط آثار مازندران قرن ۹ را بررسی کرد ولی نسبت به آثار چوبی هیچ اقدام خاصی انجام نگرفته است.

تاکنون حدود ۱۳ اثر چوبی دوره تیموری معرفی شده که هیچکدام از نظر سبک شناسی و خصوصیات هنری مد نظر نبوده است.

روش انجام تحقیق:

برای بررسی فرضیه های بیان شده، ابتدا منابع تاریخی دوره تیموری را مشخص کردم و بعد تاریخ سیاست، اجتماع، آداب و رسوم و آیین مردم دوره ی تیموری و شاهان

آن زمان را مورد بررسی و تحلیل قرار دادم سپس شهر به شهر و روستا به روستا نوع برداشت مردم از طبیعت بر روی نقوش آثار چوبی مورد شرح و بررسی قرار گرفت و در نهایت مشخص شد که نقوشی که بر روی آثار سمرقند، با نقوشی که بر روی آثار مازندران است با هم متفاوت است ولی دو اثر متفاوت از شهر مازندران نقوش آنها شباهت زیادی به هم دارند.

لازم به ذکر است روش انجام این تحقیق، توصیفی - تحلیلی و مقایسه‌ی تطبیقی می‌باشد، یعنی با توجه به مکان آثار و نقوش اجرا شده هر کدام جدول کشی شده، نقوش و تکنیک و شیوه‌ی اجرا و کادربندی هر اثر تک تک بررسی شده است.

مشکلات موجود بر سر اجرای این تحقیق:

۱- نبودن بعضی از این آثار در ایران مثل آثار سمرقند که همگی در موزه‌های اروپایی قرار دارد.

۲- زمانی که آثار را از اینترنت دانلود می‌کردیم نقوش آثار بدون وضوح بود و مراحل آنالیز را سخت می‌کرد. به همین علت روی نقوش بعضی از این آثار آنالیز صورت نگرفته است.

۳- زمان محدودی که برای ارائه پایان نامه داشتیم.

۴- بعضی از این آثار در سالهای گذشته مفقود شده بود و فقط باید به عکسهای داخل کتابها بسنده می‌کردیم.

۵- برای گرفتن عکسهای بعضی از مکانها باید به روستاهای دورافتاده می‌رفتم.

۶- مهمترین مشکلی که در انجام این پایان نامه بر سر راه من بود نبودن کتابی جامع در مورد چگونگی بررسی آثار چوبی دوره تیموری است.

مکانهایی که مورد بررسی قرار گرفت:

اول شهر سمرقند بود به علت اینکه سمرقند در دوره تیموری پایتخت بوده و آثار فاخری نسبت به دیگر شهرها داشته است. مثل در مقبره امیر تیمور و یا صندوق مقبره

همسر تیمور و تنها اثر خاتم که از دوره تیموری سالم برجای مانده در خاتم است که از گور امیر باقی مانده است و در موزه ارمیتاژ نگهداری می شود.

دومین مکانی که آثار آن مورد بررسی قرار گرفت مازندران و حوالی آن بود. این آثار اعم از امامزاده عباس، شاهزاده حسین، امامزاده یحیی، امامزاده قاسم، امامزاده شمس الدین و شیخ موسی می باشد.

یک اثر در رشت به نام مقبره چهارپادشاهان که مورد بررسی قرار گرفت و آثار دیگر در اصفهان و نطنز، که از این آثار دو نمونه در اصفهان به نام امامزاده اسماعیل و پیرباباقاسم و چهاراثر دیگر در نطنز و روستای افشته نزدیک نطنز مورد بررسی قرار گرفت و در انتها نتیجه گیری از این آثار انجام گرفته است.

کاربردها و جنبه های نوآوری های تحقیق:

برای نوشتن این تحقیق عکسهایی گرفته شد که با آنالیز کردن ویژگی های این آثار، نقوش روی آثار چوبی دوره تیموری را توانستم بدست آورم. این نقوش بسیار غنی تر از دوره های قبل از خود است، تاکنون ما نقوشی را در کتابها می دیدیم که برگرفته از آثار صفوی، نگارگری و تذهیب بود. اما با انجام این پایان نامه من به نقوش دوره تیموری که نقوش بسیار زیبایی است دست پیدا کردم و امیدوارم در دسترس همگان قرار گیرد تا هنرمندانی که دست به خلق آثار چوبی می زنند از این نقوش بهره کافی را ببرند.

دومین نوآوری تحقیق اینکه با آنالیز کردن این نقوش مشخصات فنی و شیوه های ساخت و ساز این آثار مورد بررسی قرار گرفت. بعضی از این شیوه های اجرایی برای اولین بار بود که در این دوره صورت می گرفت، مثل (کادربندی ها براساس نقش گره چینی و کادر محرابی) در این دوره اسلیمی ها درشت تر از دوره قبل هستند و اسلیمی کنگره دار و اسلیمی دهن اژدری هم وجود دارد و همینطور سربرگ اسلیمی در این دوره رواج پیدا کرد.

فصل دوم

مروری بر تاریخچه سیاسی، اجتماعی و

هنری دوره تیموری (گورکانی)

۲- ایران در عصر تیموریان

در دهه هفتاد سده چهاردهم میلادی، هنگامی که آخرین پادشاه ایلخانی در قلمرو ایران سقوط کرد، یکی از سران قبیله آسیای مرکزی به نام تیمور قدرت را در این منطقه تصاحب کرد و توانست حاکمیت بازماندگان چنگیز مغول را، در قسمت اعظمی از مناطق اروپا و آسیا، استوار سازد. (Giovanni, 2007: 204)

او که از میان طوایف چادر نشین قیام کرده بود پس از مدتی قبیله ایلخانی خود را تبدیل به مرکز تصمیم گیری یک امپراطوری بزرگ جهان کرد (بارباریند، سال ۱۳۸۳: ص ۱۴۰).

از سال ۸۰۳ تیمور تمامی ایران، بخش هایی از آسیای صغیر و عراق را تصرف و تا شهر دهلی در هند و ۲۰۰ مایلی مسکو در روسیه پیشروی کرد. تیمور، جانشین ایلخانان مغول در سال ۸۰۴ بغداد را تصرف کرد و به عنوان یکی از مقتدرترین پادشاهان جهان شناخته شده است. گفته می شود وی بسیار عاقل و باهوش بوده و حدود چهار دهه حکومت کرد و چهار سده سلسله ی دائمی بر آسیای مرکزی و ایران را برای جانشینانش به میراث گذاشت. (شایسته فر، سال ۱۳۸۴: ص ۲۶).

سمرقند، بخارا، شهر سبز و هرات که در دوران قدرت تیموریان به عنوان مراکز حکومتی این سلسله در آسیای مرکزی و افغانستان شناخته می شدند، دارای مراکز مهم هنری و فرهنگی معتبری بودند که در جهت نمایش قدرت و حشمت تیموریان فعالیت می کردند و از هنر و فرهنگ به عنوان ابزاری برای معرفی جلال و عظمت دربار آنان بهره می گرفتند (بارباریند، سال ۱۳۸۳: ص ۱۴۱).

تیمور فرزند طوغای از قبیله برلاس مؤسسه سلسله تیموریان است که از سال ۱۳۷۰ تا ۱۵۰۷ م در آسیای میانه و شرق ایران حکومت می کرد (تاکستن راکسبورد، ۱۳۸۴: ص ۳۰).

تیمور در الوس جغتای به قدرت رسید. و این الواس یک اتحادیه قبیله ای بود که در بخش غربی خانات جغتای مغول شکل گرفت. تیمور از قبیله برلاس بود که ریشه در منطقه کش داشت. قبیله برلاس از قبایل مهم الوس مغول بود و رهبری آن از طریق چنگیزخان به قراچار برلاس می رسید (بئاتریس منز، تیموریان، یعقوب آژند، ص ۱۹)

تیمور گروه‌ها و فرهنگ‌های مختلفی را در قلمرو خود جهت تشکیل یکی از بزرگ‌ترین امپراتوری‌های تاریخ گردهم درآورده بود. تمامی گروه‌های منتخب معتقد به اسلام، از حمایت ویژه او برخوردار بودند. نوادگان خاندان پیامبر، حضرت محمد(ص) (سادات)، شیوخ، صوفیان، درویش‌ها و قضات احکام شرعی نیز در زمره اشخاص تحت حمایت او بودند.

در ملازمت تیمور همواره تعدادی دانشمند بوده‌اند و عموماً تمایل فراوانی به محاوره با اعضای فرقه‌های مذهبی، حکما و فقها داشته‌اند. به عنوان نمونه وی با ابن خلدون مباحثه‌ای درباره‌ی پاره‌ای از مسایل تاریخی و قهرمانی تاریخ باستان داشته‌اند. با وجودی که او شصت و پنج سال عمر داشت، از ذهنی فعال برخوردار و فردی فرهیخته و متمایل به آگاهی از مسایل ذهنی بوده‌اند.

وی با وجود آن که قادر به خواندن و نوشتن نبود، به ترکی و فارسی سخن می‌گفت. تیمور از همنشینی با شاعران لذت می‌برد و یکی از دیدارهای مهم او با حافظ (۸۰۹-۷۳۳) شاعر معروف بوده که مشهورترین مرد شیراز در آن زمان بوده‌اند.

۲- تاریخ تحولات سیاسی ایران در دوران تیموریان

- آغاز لشکرکشی تیمور به ایران و تصرف نواحی شرقی و شمالی ایران

مهمترین فتوحات و رویدادهای این دوره عبارتند از: تصرف قلعه کلات و تسلیم علی بیگ و تعمیر قلعه مخروبه‌ای در نزدیکی آن به نام قلعه قهقهه، فتح قلعه ترشیز و اعزام گروهی از مردم شجاع قلعه جهت ضبط و محافظت حصارها و قلعه‌های سرحد ترکستان، فرستادن هدایایی از جانب شاه شجاع، به شاه شجاع و درخواست یکی از خانمهای دودمان مظفری جهت همسری نواده اش پیرمحمد عزیمت تیمور به مازندران، اطاعت امیرولی، حاکم آن ناحیه و مراجعت تیمور به سومین لشکرکشی تیمور به ایران، در سال ۷۸۶ ه ق با یورش مجدد او به مازندران آغاز شد. در آنجا با امیرولی و سربازانش جنگید و امیرولی تاب مقاومت نیاورد و شکست خورد. (بریون مارسل، ۱۳۴۰؛ ۲۱۵)

- یورش سه ساله تیمور

یورش تیمور به آذربایجان، تصرف نواحی مختلف این سرزمین و انتخاب حوالی شنب غازان تبریز برای سمرقند به فرمان تیمور، تسخیر نخجوان و قلعه قارص، حرکت به سمت گرجستان حرکت سریع تیمور به لرستان، غارت بروجرد خرابی و کشتار تیمور در اصفهان: چون مردم اصفهان و پسرشاه شجاع پادشاه آل مظفر با تیمور و یارانش برخورد به سزایی نداشتند و طی یک حمله به سپاه تیمور که در بیرون شهر بیرق زده بود حدود سه هزار نفر از یاران تیمور را کشتند. تیمور چون از ماجرا آگاه شد، شمشیر خشم برآهیخت و چون سگ گزنده و پلنگ درنده به شهر درآمد و فرود تا خونها بریزند و زندگان به دست مرگ سپارند. نه بر سالخورده بخشایند و نه بر خردسال رحمت آرند. آنگاه درخت زندگی آنان از پای برانداخته شد، شکم گرگان بیابان و حوصله مرغان آسمان از لاشه مردمان آکنده گشت و شمارکشتگان از ششصد هزار نفر گذشت. (میرجعفری، سال ۱۳۸۵: ص ۲۶)

بعد از واقعه اصفهان، تیمور عازم شیراز شد که سلطان زین العابدین از ترس گریخت و امیر تیموری بدون زحمت وارد شیراز شد. حمله تیمور به هندوستان و ممالیک مصر، حمله به امپراطوری عثمانی و شکست سلطان بایزید اول مقدمات حمله به چین و مرگ تیمور، پس از مرگ تیمور فرمانده سپاه خواست که باز بدون تیمور حمله را آغاز کند ولی خبر مرگ تیمور به همگان رسید و باعث اختلال در سرتاسر امپراتوری تیموری گشت.

به قول ابن عربشاه «چون خبر شیرین از قند مکرر گشت و از سمرقند به دیگر شهرها گذشت و بدان گونه آشکار افتاد که از یکان یکان، به همگان رسید و کسی را به درستی آن مجال انکار نماند، دلها همه اطمینان یافت و مردم به خونخواهی برخاستند و غارت و یغمای دیار ایشان آغاز نهادند. هر مستحق آهنگ گرفتن حق خویش نمود و هر بنده گسستن بند را در تلاش افتاد». (ابن عربشاه، سال ۱۳۵۶: ص ۲۶)

جانشینان تیمور و فروپاشی سلسله تیموریان

چون مرگ تیمور نزدیک شد، پیرمحمد پسر دیگر جهانگیر را که به هنگام مرگش والی مناطق شرقی افغانستان یعنی کابل، بلخ و قندهار بود به جانشینی خود انتخاب کرد. پسر دوم تیمور عمر شیخ نام داشت که در جنگ کردستان به قتل رسید. سومین پسر تیمور، میرانشاه بود که هنگام مرگ پدر سی و هشت سال داشت. او در چهارده سالگی

حاکم خراسان شد و سپس مأموریت حکومت آذربایجان به وی محول گردید. وی ۳ سال بعد از مرگ تیمور فوت کرد. چهارمین و آخرین پسر تیمور، شاهرخ بود. او به هنگام مرگ پدر، بیست و هشت سال داشت و حکمران خراسان بود.

خلیل سلطان شخصیتی که به فرماندهی او قرار بود تیمور چین را فتح کند. خلیل سلطان بعد از مرگ تیمور به سمرقند بازگشت و با سه رقیب خود یعنی شاهرخ، سلطان حسین و پیرمحمد بن جهانگیر فرمانروایی را آغاز کرد، در همان آغاز می خواست که با آنها وارد جنگ شود ولی با شاهرخ به وضع مسالمت آمیز رسیدند و شاهرخ حاکم هرات شد و خلیل سلطان حاکم سمرقند بعد از آن وی (خلیل سلطان) با پیرمحمد بن جهانگیر و سلطان حسین وارد جنگ شد. (نظام الدین شامی، ۱۹۵۶ م، ج ۲: ص ۵۱۳)

خلیل سلطان به علت بی کفایتی و افراط در عیش و نوش وضع سمرقند را متحول کرد و هرج و مرج زیاد شد، در این اوضاع و احوال آشفته، شاهرخ فرصت را غنیمت شمرده، به سمرقند لشکرکشی کرد و پس از تصرف آنجا پسرش الغ بیک و حکومت شیراز و اصفهان را به پسر دیگرش ابراهیم سلطان واگذار نمود و خود به طور رسمی سلطان ممالک تیموری شد (تاکستن. راکسبورد، ۱۳۸۴: ص ۳۰)

شاهرخ بر اثر جنگ های پی در پی که با مخالفان خود داشت در سال ۸۵۰ ه ق درگذشت. با وفات شاهرخ دوره اقتدار تیموریان که به قوت و تدبیر و شجاعت و عدالت شاهرخ تا نیمه قرن نهم دوام یافته بود، به سر رسید و پس از او قلمرو و حکومت وی عرصه نزاع و جلال مدعیان متعدد قرار گرفت. (میرجعفری، سال ۱۳۸۵، ص ۴۶)

الغ بیک و حکمرانی سمرقند

الغ بیک فرزند بزرگ شاهرخ در سال ۸۱۰ ه ق و در دوران سلطنت شاهرخ از جانب پدر بر قسمتی از خراسان و مازندران حکومت می کرد و اندکی بعد به فرمانروایی ماوراء النهر منصوب شد و شهر سمرقند پایتخت محبوب تیمور را مقر حکمرانی خود قرار داد.

او قریب چهل سال در زیر سایه قدرت پدر به فراغت بال حکومت کرد، در کنار او برادرش بایسنقر میرزا هم بر بخشی از امپراطوری تیموریان حکومت می کرد. در سال ۸۵۳

میان الغ بیک و پسرش، میرزا عبدالطیف کدورت حاصل شد و این کدورت در سالهای بعد از شاهرخ باعث کشتن الغ بیک به دست پسرش بود.

الغ بیک را می توان جامع علوم عصر خود شمرد. وی از علوم شرعی آگاهی داشت در ریاضی و نجوم از بزرگترین دانشمندان عصر خود به شمار می رفت. او شعر نیز می سرود و آثار شعرا را نیز به نیکی یاد می کرد. وی با مساعدت چهارتن از علمای ریاضی معاصر خود زیج جدید سلطانی را تنظیم کرد.

در زمان الغ بیک، سمرقند که از زمان تیمور و بر اثر کوششهای او مرکز علما و هنرمندان و فضلا شده بود و برای رشد و توسعه استعداد تمام داشت، ترقی کرد و با همت او بر تعداد ابنیه تاریخی آن افزوده شد. (بارتولد، ۱۳۳۶: ۹۳)

عبدالطیف پسر الغ بیک در سال (۸۵۳ ه ق) هرات را تصرف کرد و با شورشیان زمان پدر چنان بخورد کرد که دیگر نتوانند با او سرستیز بلند کنند. خواندمیر مورخ نویس آن زمان درباره عبدالطیف می گوید: «بغایت تندخوی و با سیاست بود و به گناه اندک عقوبت بسیار کردی و هیچ کس از خواص و مقربان او را مجال نبود که از فساد و صلاح مملکت با او سخن بگوید، یا به جهت نیکخواهی او حدیثی به عرض رساند».

سرانجام عبدالطیف در اثر سوء قصد مخالفان در بیست و ششم ربیع الاول سال ۸۵۴ ه ق پس از شش ماه سلطنت، به قتل رسید.

میرزا ابوالقاسم بابر، پسر بایسنقر بن شاهرخ

وی پس از مرگ شاهرخ، بر جرجان دست یافت و پس از تصرف هرات در سال ۸۵۳ ه ق بر تخت نشست. او در سال ۸۵۵ ه ق در منطقه چناران با برادر خود، سلطان محمد، جنگید و او را اسیر کرد و به قتل رساند و سپس عراق و فارس را مسخر نمود. وی پس از هفت سال سلطنت در سال ۸۶۱ ه ق در مشهد درگذشت.

پادشاهان موقتی دوره تیموری

میرزا علاء الدوله وی عهده دار حکومت هرات پسر دیگر بایسنقر بود. و جداً به حکومت نواحی شمال خراسان تا حدود استرآباد منصوب شد. وی به سال ۸۷۵ ه ق به استمرار فرار کرد و در همانجا درگذشت. (میرجعفری، سال ۱۳۸۵، ص ۴۶)

از زمان قتل الغ بیک در سال ۸۵۳ ه ق تا به سلطنت رسیدن سلطان ابوسعید تیموری در سال ۸۵۵ ه ق که حدود دو سال طول کشید، اوضاع ممالک تیموری و جانشینان او رو به پریشانی و تفرقه گذارد. در خلال این مدت، بیشتر اوقات بازماندگان این سلسله به جنگ و جدال خانوادگی و قتل و کشتار یکدیگر و امیران و بزرگان گذشت و به همین سبب مقدمات پیشرفت و تسلط ترکمانان قراقویونلو فراهم شد.

سلطنت ابوسعید تیموری:

سلطان ابوسعید پسر محمد بن میرانشاه بن تیمور، دوران کودکی خود را نزد الغ بیک به سر برد او پس از مرگ عبدالطیف برای به دست گرفتن قدرت به فعالیت هایی دست زد. او ابتدا به جنگ میرزا عبدالله رفت و او را مغلوب و به قتل رساند و توانست حاکم سمرقند شود. و با کمک ابوالخیر خان ازبک پادشاه سیحون بر سراسر ماوراء النهر استیلا یافت در زمان او قسمت غرب ایران، یعنی آذربایجان، عراق عرب، عراق عجم، اصفهان فارس و نیز بخشی از خراسان در تصرف خاندان قراقویونلو بود، به این ترتیب شهر سمنان سرحد بین متصرفات تیموری و قراقویونلوها شناخته شد. در همین ایام در جنگی که میان جهانشاه قراقویونلو و امیر حسن بیک آق قویونلو درگرفت جهانشاه کشته شد و متصرفات او به دست آق قویونلوها افتاد. (روضه الصفا، ج ۶، ص ۸۲۹)

با شکست قراقویونلوها و تسلط آق قویونلوها بر نواحی غربی ایران، امیرحسن بیک که به اوزون حسن معروف بود، امید دوستی با ابوسعید را داشت. اما ابوسعید که چشم طمع به آذربایجان دوخته بود به امیر حسن بیک اعلام جنگ کرد و با او در ناحیه ای به نام با بیان، از توابع اردبیل به محاصره نیروهای آق قویونلو درآمد و در آن جنگ شکست خورد. (طهرانی، ابوبکر، ج ۲، ص ۴۷۳)

اوزن حسن وی را به تسلیم یادگار محمد میرزا نوه گوهرشاد نمود و او سلطان ابوسعید را به قصاص جده اش گوهرشاد کشت. ابوسعید در آن زمان چهل و دو سال داشت.

قابل ذکر است که ابوسعید، گوهرشاد خاتون، زن شاهرخ را در سال ۸۶۱ ه ق به قتل رساند. بدین ترتیب طومار زندگی زنی که در سراسر حیات خود در حوادث سیاسی و کشتارها و دسیسه بازیها و توطئه ها دست داشت و سایه وی نزدیک به نیم قرن با تاریخ حیات پرجنایت برخی از پادشاهان تیموری در هم آمیخته بود، به دست سلطان ابوسعید در هم پیچیده شد.

با این حال از این دسیسه کار مقتدر، آثار خیر و بناهای باشکوهی باقی مانده است. بناهایی مانند مدرسه، خانقاه و مسجد جامع هرات و مسجد جامع مشهد، که به نام مسجد گوهرشاد معروف است. سلطان احمد و سلطان محمود پسران ابوسعید جانشین پدر شدند. سلطان احمد بر سمرقند و بخارا سلطنت کرد. حکومت آنان بیش چندسال دوام نداشت.

سلطان حسین بایقرا، پسر منصور بن بایقرا در سال ۸۶۱ ه ق قیام کرد و در سال ۸۶۲ ه ق موفق شد ناحیه نسا و گرگان را تصرف نموده، استرآباد را مقر حکومت خویش سازد. وی پس از چندی توانست بر شرق ایران حکومت کند و در سال ۹۱۱ ه ق وفات یافت. یکی از مهمترین حوادث سیاسی زمان سلطان حسین بایقرا، تصرف هرات که آن زمان در دست پادشاه بی کفایتی به نام یادگار محمد یکی دیگر از شاهزاده های تیموری و دست نشانده اوزون حسن بود.

سلطان حسین حدود سی و هشت سال حکومت می کرد. اگر چه دوران فرمانروایی او از لحاظ وسعت خاک و قدرت و نیرومندی ارکان ملک به اهمیت سلطنت ابوسعید تیموری نبود، لیکن از جهت رونق بازار هنر و ادب و صنایع ظریفه بمراتب برتر و بهتر از دوران او به شمار می رود. در زمان او هرات رونق یافت و در آن عمارات مختلف از جمله مدرسه و کتابخانه ای بزرگ برپا کردند. دوران سلطنت او را می توان از نظر مرکزیت علمی و ادبی و هنری شهر هرات یکی از ادوار بسیار مهم شمرد. از جمله موفقیت های سلطان حسین بایقرا داشتن امیر و ندیمی صدیق و مشاوری فاضل و شاعر به نام امیرکبیر، نظام الدین علیشیر نوایی بود که دیوان شعر و مثنوی های مشهوری به دو زبان